

STAKES JA VALTIOLLISEN TIEDONTUOTANNON MUUTOKSET

Soveltavaa yhteiskuntatutkimusta ei voi olla, siitä yksinkertaisesta syystä, että ei ole sosiaalitieteellistä perustutkimusta, ainakaan samassa mielessä kuin on luonnontieteellistä perustutkimusta. Sosiaalitieteissä ei ole yleisiä teorioita, joita voitaisiin soveltaa käytännön ongelmiin tai tuotekehittelyyn. Sitä vastoin on totta ja tärkeätä, että tutkimushankkeiden ja tutkimustapojen yhteiskuntapoliittisessa relevanssissa on isoja eroja. Soveltavan tutkimuksen asemesta puhun valtiokoneiston toiminnan kannalta relevantista tutkimuksesta.

Vuoden 1961 sosiaalitutkimuskomitea ehdotti mietinnössään vuonna 1964, että valtioneuvoston kanslian alaisuuteen perustettaisiin yhteiskunnallista päätöksentekoa tukeva tutkimuslaitos. Henkilökuntaa oli oleva 127, joista 42 loppu-tutkinnon suorittanutta. Laitos jakautuisi kahdeksaan professorin johtamaan tutkimusosastoon:

väestön ja työvoiman tutkimusosasto
terveyden tutkimusosasto
sosiaaliturvan tutkimusosasto
asunto- ja yhdyskuntatutkimuksen osasto
elintason tutkimusosasto
vapaa-ajan tutkimusosasto
yleinen tutkimusosasto ja
tilastotutkimusosasto.

Mietintö antaa aiheen neljään huomautukseen:

Komiteoiden työtahti oli rauhallinen; sosiaalitutkimuskomitea istui kolme vuotta.

Tutkimuslaitoksen henkilökunnasta vain kolmasosan ajateltiin tarvitsevan akateemista loppu-tutkintoa.

Suunnitellun laitoksen osastojen nimet olivat selvästi järkevämpiä ja luontevampia kuin Stake-*sissa*.

Sosiaalitutkimuslaitosta suunniteltiin valtioneuvoston kanslian alaisuuteen, kun taas Stakes toimii yhden ministeriön alaisuudessa.

1950-luvun virastoissa tehtiin kyllä erillistutkimuksia, ja joskus kokenut toimistopäällikkö tai osastopäällikkö keräsi virkatietonsa väitöskirjaksi. Tyypillisimpiä valtiollisen tiedon esiintymismuotoja olivat kuitenkin *tilasto, mietintö, kiertokirje ja tarkastuskertomus*.

50 vuotta myöhemmin kaikkien näiden tietomuotojen suhteellinen merkitys on vähentynyt. Painoarvoaan ovat vastaavasti lisänneet *suunnitelma, tietokanta ja tutkimusraportti*.

Varsinkin tutkimusraportin muodossa esiintyvä tieto on korvannut muita tietotuotteita. Voisi olla hyödyllistä miettiä jokaisesta Stakesin hankkeesta ja julkaisusta, olisiko 50 vuotta sitten samoja tehtäviä täyttänyt mietintö, kiertokirje vai tarkastuskertomus.

Esimerkiksi evaluaatiotutkimuksen nimikkeen alla kulkee hankkeita, joiden yhteiskunnalliset tehtävät ja suhteet hyvinvointiammatilaisen työhön ovat perin erilaisia. Näyttöön perustuva terveydenhuol-

to nojaa ihannetapauksessa jatkuvasti päivitettävään tietokantaan, josta jokainen terveystyöntekijä voi katsoa omalta näytöltään, mikä hoito parhaiten tehoaa kuhunkin oireyhtymään. Kyseessä on siis pysyvästi ajantasainen kiertokirje.

Enin osa evaluaatiohankkeita täyttää kuitenkin samoja tehtäviä kuin tarkastuskertomukset aikoinaan. Sana evaluaatiotutkimus alkoi esiintyä kirjojen kansissa joskus 60-luvun lopulla. Edelläkävijämaa oli Yhdysvallat. Evaluaatiotutkimuksen yhtenä pontimena oli halu valvoa kehitysapudollareiden käyttöä. Ne dollarit käytettiin kaukana kotimaasta. Normaali tutkimus, hallintovalvonta ja kansalaiskeskustelu eivät kovin hyvin ulottuneet niihin, vaan tarvittiin erityisjärjestelyitä, evaluaatiotutkimusta.

Ei liene sattuma, että evaluaatiotutkimus ensimmäiseksi instituutui Yhdysvalloissa, jossa akateeminen sosiaalitutkimus oli paljon kauempana politiikasta ja hallinnosta kuin Pohjoismaissa. 60-luvulla Yhdysvaltojen lainvalmistelu ja komitealaitos ei ehkä myöskään ollut yhtä tutkimuspainotteista kuin meillä Pohjolassa. Siksi tarvittiin välittäviä instituutioita.

Tehtäviensä mukaan evaluaatiotutkimus voidaan jakaa romutus-tutkimukseen, puhtaanapitotutkimukseen, edistämistutkimukseen ja kehittämistutkimukseen.

Romutus- tai purkamistutkimuksesta on kyse silloin, kun vahvat yhteiskunnalliset voimat ovat tyyty-

mättömiä johonkin toimintajärjestelmään mutta vastassa on myös niin vahvoja voimia, että tarvitaan tutkimuksen antamaa lisätukea. K. E. Lanun väitöskirjaprojekti käynnistettiin 50-luvulla sen vuoksi, että monet Alkossa ja silloisessa Väkiuomakysymyksen tutkimussäätiössä pitivät Alkon ostajaintarkkailua huonona ja holhoavana, mutta kumottua se saatiin vain Lanun väitöskirjan tuella.

Puhtaanapitotutkimus ei tähtää kohteena olevan toimintajärjestelmän romuttamiseen vaan haluaa leikata katteettomat kerskaukset. Kilpailevien hoitomuotojen edustajat esittävät usein toiveikkaita ja yli-imitoitettuja puheita oman menetelmänsä etevyydestä. Kovin usein kuralainen kokeellinen tutkimus kuitenkin osoittaa, ettei hoitomuotojen välillä juuri ole eroja. Hyviä esimerkkejä suomalaisista puhtaanapitotutkimuksista ovat Kettil Bruunin ja Touko Markkasen alkoholihoitovertailu 60-luvun alusta ja Lauri Keson Kalliolan ja Järvenpään hoitotuloksia vertaileva väitöskirja 80-luvun lopulta. Puhtaanapitotutkimus on yhä lisännyt merkitystään nykytilanteessa, jossa palveluiden yksityistäminen on luonut markkinoita aggressiivisille myyninedistämiskampanjoille.

Edistämistutkimus pyrkii luomaan maaperää poliittisesti haluttaville uudistuksille osoittamalla, ettei niistä ole pelättyjä haittoja. Hyvä suomalainen esimerkki on Pekka Kuusen väitöskirja, jossa kokeenomaisesti perustettiin väkijuomamyymälä pariin maalaiskuntaan ja jossa näitä koepaikkakuntia vertailtiin samantapaisiin kontrollipaikkakuntiin.

Kehittämistutkimuksessa pyritään itse tutkimusprosessissa ei vain arvioimaan vaan myös kehittämään uusia tekniikoita ja toimintamenetelmiä. Edustava esimerkki on Anja Koski-Jänneksen väitöskirja,

jossa hän kokeellisesti tutki itse kehittämänsä juoppouden kognitiivista hoito-ohjelmaa.

Evaluatiotutkimuksen synty merkitsee yhteiskunnallisen toiminnan ja tiedontuotannon työnjaon eriytymistä. Järkevästi ja suunnitelmallisesti hallinnoivan virkamiehen, järkevästi ja suunnitelmallisesti painostavan kansalaisaktivistin, järkevän ja neutraalin hallintokonsultin ja järkevän ja yhteiskunnallisen vastuunsa tuntevan yliopistotutkijan väliin ja sekaan syntyy järkevä ja hyviä asioita ajava evaluatiotutkija. Kun evaluatiotutkimus eriytyy omaksi toiminnakseen, syntyy siis uusia positioita ja rooleja, joiden suhdetta entisiin positioihin kannattaa pohtia tarkkaan.

Evaluatiotutkimus on vain esimerkki. 1950-luvulla mietintöjä kirjoittaneet komiteoiden sihteeri olivat samalla hallintovirkamiehiä, ja hallintovirkamiehiä olivat myös tarkastuskertomusten ja kiertokirjeiden laatijat. Keskusvirastojen muuttuminen tutkimuslaitoksiksi jakoi entiset virkamiehet keskeltä kahtia ja teki toisista puoliskoista tutkijoita. Ei ole itsestään selvää, että näiden irtileikkattujen puoliskojen keskinäiset suhteet on tätä nykyä järjestetty parhaalla mahdollisella tavalla.

Ääritapauksessa voi käydä niinkin, että hallintovirkamies havittelee tutkijaa apurikseen. Kun virkamies ei viitsi tai osaa laatia muistiota tai suunnitelmaa, hän yrittää teettää sen tutkijalla. Ei tämä yleistä ole, mutta voin kyllä antaa esimerkkejä.

Kun Olavi Heinosen kanssa olimme arvioimassa Oikeuspoliittista tutkimuslaitosta, meitä huolestutti se, että kovin iso osa laitoksen tuotannosta julkaistaan sen omissa julkaisusarjoissa. Ne välittävät julkaisut tehokkaasti lähellä olevien toimijoiden ulottuville. Toisaalta oman julkaisusarjan käyttö on omiaan eristämään tutkimuslaitoksen tuotannon muusta yhteiskunnalli-

sesta keskustelusta ja tieteellisestä julkisuudesta. Siksi ehdotimme, että laitoksen tulisi parantaa kommunikointia muun tiedeyhteisön kanssa julkaisemalla enemmän artikkeleita kotimaisissa ja erityisesti kansainvälisissä tieteellisissä lehdissä. Ehdotuksemme vastaanotto oli nihkeä, sillä laitoksen julkaisuuskuvan luomisessa oma julkaisusarja on tärkeä keino.

Kuulun niihin, joiden mielestä komitea on inhimillisen hengenliikunnan korkein ilmenemismuoto. Ainakin se on paras tapa kääntää erityyppisiä kokemuksia, näkökulmia ja tietoja käytännön toiminnaksi. Hyvä tutkimus on harvoin hyödyllinen, mutta hyvä tutkija voi olla hyvinkin hyödyllinen juuri komiteoiden jäsenenä. Osallistuminen komitean työskentelyyn ohjaa myös tutkijan arvioimaan oman tutkimustyönsä yhteiskunnallista relevanssia uudelta kannalta, ilman hallinnollista ohjeistusta. Vaikka Stakes on kiitettävästi hillinnyt raporttitulvaansa, STM-konserni tuottaa yhä edelleen liian paljon raportteja ja liian vähän mietintöjä.

Uskon myös, että tutkija voi konsulttina täyttää samoja tehtäviä kuin entisaikojen ylitarkastaja. Pehdyttyään päällisin puolin paikallisiin oloihin tutkija voi esittää järkeviä ehdotuksia ilman, että tarvittaisiin aikaa vieviä erillistutkimuksia, joiden tuottaman tiedon tieteellinen kantovoima kuitenkin olisi vähäinen. Eri asia sitten on, miten hyvin konsulttitoiminta ja varsinainen tutkimustyö sopivat saman organisaation tehtäviksi.

Tutkija voi siis olla hyödyllinen asiantuntija. Tutkimusraporttinsa hänen sitä vastoin pitäisi osoittaa kotimaiselle ja varsinkin kansainväliselle tiedeyhteisölle eikä käytännön toimijoille.

KLAUS MÄKELÄ